

บทที่ ๒

หลักการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน

การศึกษาหลักการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนผู้วิจัยได้ทำศึกษาเพื่อนำมาวิเคราะห์การจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาโดยใช้หลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนบ้านสร้างเป็นคอนนาแพง ดังนี้

๒.๑ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕

๒.๒ การส่งเสริมการจัดการกระบวนการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕

๒.๓ หลักสูตรการศึกษามัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๕๑

๒.๔ ลักษณะของวิชา

๒.๕ พุทธวิธีในการสอน

๒.๑ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒)

พ.ศ. ๒๕๔๕

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๔ “การศึกษา” หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม สานักงานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จริยธรรมและความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และในมาตรา ๖ ได้บัญญัติว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้วิทยาการต่างๆ นอกจากนั้นในมาตรา ๒๒ “การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถ

พัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพตลอดจนในมาตรา ๒๔ การจัดกระบวนการ การเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้^{*}

๑. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

๒. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

๓. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

๔. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

๕. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียน การสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

๖. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษามุ่งเน้นความสำคัญทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อพัฒนาคนให้มีความสมดุล โดยยึดหลักผู้เรียนสำคัญที่สุด ทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ให้ความสำคัญต่อความรู้เกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความรู้และทักษะทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ความรู้และทักษะด้าน

^{*} กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องและพระราชบัญญัติการศึกษา ภาคบังคับ พ.ศ.๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ม.ป.ป.).

คณิตศาสตร์และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

๒.๒ การส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕

การจัดการเรียนการสอนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ นั้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติโดยให้ความสำคัญสูงสุดแก่ผู้เรียน สร้างคุณลักษณะที่สำคัญๆ ที่ต้องการของบุคคลและสังคม โดยมาตราที่ ๖ ระบุไว้ว่า การจัดการศึกษานั้นต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ มีคุณธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ดังนั้นการจัดกระบวนการเรียนรู้และการส่งเสริมการเรียนการสอน จึงต้องจัดกระทำให้เป็นไปตามเป้าหมายและทิศทางของการจัดการศึกษา มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้โดยให้รัฐและสถานศึกษาสามารถที่จะดำเนินการและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งจะปรับปรุงหลักการและวิธีการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่หลากหลายตรงกับความจริงและมีการวิจัยเพื่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เข้ามาเกี่ยวข้อง^๒

๒.๒.๑ การส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้

การส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ของครูนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรของโรงเรียนให้สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ ที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนได้ตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ในทำนองเดียวกัน อารุง จันทวานิช ได้กำหนดกลยุทธ์ในการดำเนินการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ไว้ดังนี้^๓

๑. ผู้บริหารต้องเสริมสร้างความรู้และทักษะการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับครูทุกคนในโรงเรียน

^๒ ชาญชัย ยมดิษฐ์, เทคนิคและวิธีการสอนร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท หลักพิมพ์. ๒๕๔๘), หน้า ๗๐.

^๓ อารุง จันทวานิช, แนวทางการบริหารและการพัฒนาสถานศึกษาสู่โรงเรียนคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร : พรึกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๗), หน้า ๕๖-๕๗.

๒. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวการจัดกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนให้กับนักเรียน ผู้ปกครอง คณะกรรมการโรงเรียนให้มีความเข้าใจตรงกันและสนับสนุนแนวการจัดกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน

๓. จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น และชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ

๔. การพัฒนาอาคารสถานที่ บริเวณโรงเรียนให้มีความร่มรื่น สวยงาม และมีบรรยากาศ ที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียน

๕. ส่งเสริมการจัดกิจกรรมชมรมและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน

๖. จัดเครือข่ายแหล่งการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้เสนอวิธีการของผู้บริหารโรงเรียนที่ใช้ในการส่งเสริม และพัฒนาทางการจัดศึกษาของโรงเรียนไว้ดังนี้^๔

๑. การฝึกอบรม เป็นกระบวนการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะของบุคลากร เพื่อให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การอบรมพัฒนาหลักสูตร

๒. การประชุมเชิงปฏิบัติการ เป็นการจัดเพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจ และเพิ่มความสามารถในเรื่องต่างๆ ตามที่ครูผู้สอนมีความต้องการและให้สามารถฝึกปฏิบัติได้จริง

๓. การปฏิบัติจริง เป็นการนำความรู้หรือวิธีการแปลกใหม่ ให้ครูผู้สอนมีความรู้ความสามารถนำไปทดลองปฏิบัติจริง แล้วนำผลมาเสนอในที่ประชุม เพื่อให้ครูผู้อื่นได้นำไปปฏิบัติตาม

๔. การศึกษาดูงาน เป็นวิธีการพัฒนาความรู้ ความสามารถและประสบการณ์โดยตรง ประหยัดเวลาและเป็นที่ยอมรับของครูผู้สอนที่จะได้เห็นตัวอย่างผลงานและเกิดความสนใจในการปฏิบัติตาม

๕. การสนับสนุนให้มีการศึกษาต่อ ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องแจ้งนโยบายและเปิดโอกาส ให้ครูได้มีโอกาสในการศึกษาต่อ ทั้งนี้จะทำให้ครูมีทักษะ ความสามารถในการพัฒนาตนเอง และเพิ่มมาตรฐานของตัวครูและโรงเรียนให้สูงขึ้น

^๔ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ลำดับที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

^๕ กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการปฏิรูปการศึกษาในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา : การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศก์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ ผู้บริหาร โรงเรียนจะต้องมีบทบาท และสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของโรงเรียนเพื่อให้ดำเนินไปในเป้าหมายและทิศทางเดียวกัน^๕ เช่น

๑. จัดกิจกรรมพัฒนาบุคลากรในลักษณะต่างๆ เพื่อให้ครูผู้สอนมีเจตคติที่ดี มีความรู้ความเข้าใจในทักษะการปฏิบัติงานที่เพียงพอ

๒. คู่มือให้คำปรึกษาแก่ครูผู้สอนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยการพูดคุย รับฟังปัญหาและอุปสรรค ให้คำแนะนำและร่วมแก้ไข

๓. อำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ให้แก่ครูผู้สอน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งสนับสนุนด้านต่างๆ การอำนวยความสะดวกในเรื่องของห้องเรียน วัสดุ อุปกรณ์ ตารางเวลา

๔. สนับสนุนระบบนิเทศ กำกับ ติดตาม สร้างเสริมขวัญ กำลังใจแก่ครูผู้สอน เพื่อให้การจัดการเรียนรู้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

กล่าวโดยสรุป ผู้บริหารควรมีการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ การพัฒนา สมรรถภาพในการจัดการเรียนการสอน สนับสนุนให้ครูผู้สอนมีความสามารถดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้ประสบความสำเร็จ แนวทางการส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่ผู้วิจัยได้ศึกษานั้น มีแนวทางในการส่งเสริมตามตัวแปรที่ใช้ศึกษาทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านการจัดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ ๒) ด้านการจัดสื่อและแหล่งการเรียนรู้ ๓) ด้านการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ๔) ด้านความร่วมมือกับผู้ปกครอง โดยมีเนื้อความในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

๒.๓ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

๒.๓.๑ หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม^๖

ทำไมต้องเรียนสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เนื่องจากสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอย่างไร ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล และการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด นอกจากนี้ยังช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงการพัฒนา เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่างๆ ทำให้

^๖ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑, หน้า ๑-๒.

เกิดความเข้าใจในตนเอง และผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ขอมรับในความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลก

๒.๓.๒ เรียนรู้อะไรในสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กัน และมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพื่อช่วยให้สามารถปรับตนเองกับบริบทสภาพแวดล้อม เป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และความนิยมที่เหมาะสม โดยได้กำหนดสาระต่างๆ ไว้ดังนี้

๑) ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเอง อยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

๒) หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต ระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบันการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลุกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

๓) เศรษฐศาสตร์ การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ การดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ และการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๔) ประวัติศาสตร์ เวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์สำคัญในอดีต บุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในอดีต ความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก

๕) ภูมิศาสตร์ ลักษณะของโลกทางกายภาพ ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากร และภูมิอากาศของประเทศไทย และภูมิภาคต่างๆ ของโลก การใช้แผนที่และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่างๆ ในระบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การนำเสนอข้อมูลภูมิสารสนเทศ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒.๓.๓ สารและมาตรฐานการเรียนรู้

สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม^๓

มาตรฐาน ส ๑.๑ รู้ และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ ศาสดา หลักธรรมของ พระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือและศาสนาอื่น มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่น และปฏิบัติตาม หลักธรรม เพื่อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส ๑.๒ เข้าใจ ตระหนักและปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษา พระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

๒.๓.๔ คุณภาพผู้เรียน

จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓

๑) ได้เรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและผู้ที่อยู่รอบข้าง ตลอดจนสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ที่อยู่อาศัย และเชื่อมโยงประสบการณ์ไปสู่โลกกว้าง

๒) ผู้เรียนได้รับการพัฒนาให้มีทักษะกระบวนการ และมีข้อมูลที่จำเป็นต่อการพัฒนา ให้เป็น ผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ มีความเป็น พลเมืองดี มีความรับผิดชอบ การอยู่ร่วมกันและการทำงานกับผู้อื่น มีส่วนร่วมในกิจกรรมของ ห้องเรียน และได้ฝึกหัดในการตัดสินใจ

๓) ได้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับตนเอง ครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ในลักษณะ การบูรณาการ ผู้เรียนได้เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับปัจจุบันและอดีต มีความรู้พื้นฐานทางเศรษฐกิจได้ ข้อคิดเกี่ยวกับรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว เข้าใจถึงการเป็นผู้ผลิตผู้บริโภค รู้จักการออม ข้นตอนและวิธีการเศรษฐกิจพอเพียง

๔) ได้รับการพัฒนาแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญา เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจในขั้นที่สูงต่อไป

จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖

๑) ได้เรียนรู้เรื่องของจังหวัด ภาค และประเทศของตนเอง ทั้งเชิงประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม รวมทั้งการเมืองการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ โดยเน้นความเป็นประเทศไทย

๒) ได้รับการพัฒนาความรู้และความเข้าใจ ในเรื่องศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ปฏิบัติ ตนตามหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ รวมทั้งมีส่วนร่วมศาสนพิธี และพิธีกรรมทางศาสนา มากยิ่งขึ้น

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓-๔.

๓) ได้ศึกษาและปฏิบัติตามสถานภาพ บทบาท สิทธิหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของท้องถิ่น จังหวัด ภาค และประเทศ รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ของท้องถิ่นตนเองมากยิ่งขึ้น

๔) ได้ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องราวของจังหวัดและภาคต่างๆของประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ได้รับการพัฒนาแนวคิดทางสังคมศาสตร์ เกี่ยวกับศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์เพื่อขยายประสบการณ์ไปสู่การทำความเข้าใจ ในภูมิภาค ชีวโลกตะวันออกและตะวันตกเกี่ยวกับศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม การ

ดำเนินชีวิต การจัดระเบียบทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบัน

จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

๑) ได้เรียนรู้และศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปของโลก โดยการศึกษาประเทศไทย เปรียบเทียบ กับประเทศในภูมิภาคต่างๆในโลก เพื่อพัฒนาแนวคิด เรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

๒) ได้เรียนรู้และพัฒนาให้มีทักษะที่จำเป็นต่อการเป็นนักคิดอย่างมีวิจารณญาณได้รับการพัฒนาแนวคิด และขยายประสบการณ์ เปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ ในโลก ได้แก่ เอเชีย โอเชียเนียแอฟริกา ยุโรป อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ในด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ และสังคมศาสตร์

๓) ได้รับการพัฒนาแนวคิดและวิเคราะห์เหตุการณ์ในอนาคต สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ ในการดำเนินชีวิตและวางแผนการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสม

๒.๓.๕ พื้นฐานแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นศาสตร์แห่งบูรณาการ หลักสูตรและการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีลักษณะการเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ต่างๆในหลักสูตรเข้าด้วยกัน เช่นวิธีการและแนวคิดของนักวิทยาศาสตร์ กระบวนการของนักคณิตศาสตร์ ความคิดสร้างสรรค์ของศิลปิน นักดนตรี ประสบการณ์ของนักศิลปะ และทักษะสื่อสารถ่ายทอดทางภาษาออกมา ฉะนั้นกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จึงสามารถบูรณาการเข้าได้กับทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

ดังนั้น การเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมจึงมิใช่การเรียนแต่เนื้อหาความรู้ แต่ต้องการให้ผู้เรียนเป็นนักแก้ปัญหา นำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์

ต่างๆ ได้จัดโอกาสให้ผู้เรียนได้สำรวจความเป็นไปในสังคมและในโลก พิจารณามานุษยวิทยา เขียน ประเมิน คิดคำนวณ วิเคราะห์ แก้ปัญหา สร้างจินตนาการ และพากเพียรพยายามในเรื่องต่างๆ อย่างไร สังคมศึกษาเชื่อมโยงกิจกรรมที่มนุษย์ทำทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกัน

๒.๓.๖ คุณลักษณะของผู้เรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้กำหนดให้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นกลุ่มสาระพื้นฐานที่ผู้เรียนทุกคนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ประกอบด้วยศาสตร์สาขาต่างๆ หลายแขนง มีลักษณะเป็นพหุวิทยาการ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ มีทักษะกระบวนการ มีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ รวมทั้งได้แสดงบทบาทและความรับผิดชอบทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสภาพแวดล้อม

จากองค์ประกอบดังกล่าว จึงทำให้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีจุดเน้นในการสร้างคุณภาพของผู้เรียน ดังนี้

๑. ยึดมั่นในหลักธรรมของพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ สามารถนำหลักธรรมคำสอนไปใช้ในการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันได้ เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

๒. ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ปฏิบัติตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมไทย รวมทั้งถ่ายทอดสิ่งที่ดีงามไว้เป็นมรดกของชาติ เพื่อสันติสุขของสังคมไทยและสังคมโลก

๓. มีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพเพื่อดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ และสามารถนำหลักของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔. เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ภาควิชาใจในความเป็นไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็นระบบ และนำไปสร้างความรู้ใหม่ได้

๕. มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีงามระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม มีจิตสำนึก อนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตลอดเวลาที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ได้มีส่วนร่วมส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพและมีจุดเน้นเมื่อผู้เรียนเรียนจบปีสุดท้ายของแต่ละช่วงชั้น ดังนี้

ช่วงชั้นที่ ๑ (จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓)

๑. ได้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและผู้ที่อยู่รอบข้าง ตลอดจนสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ และเชื่อมโยงประสบการณ์ไปสู่โลกกว้าง

๒. ผู้เรียนได้รับการพัฒนาให้ทักษะกระบวนการ และมีข้อมูลที่เป็นต่อการพัฒนาให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนตามศาสนาที่ตนนับถือ มีความเป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ การอยู่ร่วมกันและการทำงานกับผู้อื่น มีส่วนร่วมของกิจกรรมของห้องเรียน และได้ฝึกหัดการตัดสินใจ

๓. ได้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับตนเอง ครอบครัว โรงเรียน และชุมชนในลักษณะบูรณาการ ผู้เรียนได้เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับปัจจุบันและอดีต มีความรู้พื้นฐานทางเศรษฐกิจได้ข้อคิดเกี่ยวกับรายรับ – รายจ่ายของครอบครัว เข้าใจถึงการเป็นผู้ผลิต ผู้บริโภค รู้จักการออมขั้นต้น และวิธีการเศรษฐกิจพอเพียง

๔. ได้รับการพัฒนาแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจในชั้นสูงต่อไป

ช่วงชั้นที่ ๒ (จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖)

๑. ได้เรียนรู้จังหวัด ภาค และประเทศของตนเอง ทั้งเชิงประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม รวมทั้งการเมืองการปกครอง และสภาพเศรษฐกิจโดยเน้นความเป็นไทย

๒. ได้รับการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนตามศาสนาที่ตนนับถือ รวมทั้งมีส่วนร่วมศาสนพิธีและพิธีกรรมทางศาสนามากยิ่งขึ้น

๓. ได้ศึกษาและปฏิบัติตนสถานภาพ บทบาท สิทธิหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของท้องถิ่น จังหวัด ภาค และประเทศ รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นตนเองมากยิ่งขึ้น

๔. ได้ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องราวของจังหวัดและภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน

๕. ได้รับการพัฒนาแนวคิดทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ เพื่อขยายประสบการณ์ไปสู่การทำความเข้าใจในภูมิภาค ชีวโลกตะวันออกและตะวันตกเกี่ยวกับศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม การกำเนิดชีวิต การจัดระเบียบทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ช่วงชั้นที่ ๓ (จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓)

๑. ได้เรียนรู้และศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปของโลก โดยการศึกษาประเทศไทย เปรียบเทียบกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ ในโลก เพื่อพัฒนาแนวคิดเรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

๒. เรียนรู้และพัฒนาให้มีทักษะที่จำเป็นต่อการเป็นนักคิดอย่างมีวิจารณญาณ

๓. ได้รับการพัฒนาแนวคิด และขยายประสบการณ์เปรียบเทียบระหว่างประเทศไทย กับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ ในโลก ได้แก่ เอเชีย โอเชียเนีย แอฟริกา ยุโรป อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ในศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์และ สังคมศาสตร์

๔. ได้รับการพัฒนาแนวคิดและวิเคราะห์เหตุการณ์ในอนาคต สามารถนำมาใช้เป็น ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และวางแผนการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสม

๒๓.๓) สารการเรียนรู้กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

กรมวิชาการ สารที่เป็นองค์ความรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ประกอบด้วย^๔

สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

สาระที่ ๒ หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

สาระที่ ๓ เศรษฐศาสตร์

สาระที่ ๔ ประวัติศาสตร์

สาระที่ ๕ ภูมิศาสตร์

๒.๓.๔) มาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเกณฑ์กำหนด คุณภาพของผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งกำหนดไว้เฉพาะส่วนที่จำเป็นสำหรับเป็น พื้นฐานในการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพ สำหรับสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียน สถานศึกษาสามารถพัฒนาเพิ่มเติมได้ สาระและมาตรฐาน การเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐานกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีรายละเอียด ดังนี้^๕

^๔ กรมวิชาการ, หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖-๑๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

มาตรฐานที่ ส ๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐานที่ ส ๑.๒ ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐานที่ ส ๑.๓ ประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรมและศาสนพิธีของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาดน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

๒.๓.๕ หลักการเรียนรู้การสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพ ได้แก่

๑. จัดการเรียนรู้การสอนที่มีความหมาย โดยเน้นแนวคิดที่สำคัญๆ ที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ทั้งในและนอกโรงเรียนได้ เป็นแนวคิด ความรู้ ที่คงทน ยั่งยืน มากกว่าที่จะศึกษาในสิ่งที่เป็นเนื้อหาหรือข้อเท็จจริงที่มากมายกระจัดกระจายแต่ไม่เป็นแก่นสาร ด้วยการจัดกิจกรรมที่มีความหมายต่อผู้เรียนและด้วยการประเมินผลที่ทำให้ผู้เรียนต้องใส่ใจในสิ่งที่เรียน เพื่อแสดงให้เห็นว่าเขาได้เรียนรู้และสามารถทำอะไรได้บ้าง

๒. จัดการเรียนรู้การสอนที่บูรณาการ การบูรณาการตั้งแต่หลักสูตร หัวข้อที่จะเรียน โดยเชื่อมโยงเหตุการณ์ พัฒนาการต่างๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่เกิดขึ้นในโลกเข้าด้วยกันบูรณาการความรู้ ทักษะค่านิยม และจริยธรรมลงสู่การปฏิบัติจริงด้วยการใช้แหล่งความรู้ สื่อและเทคโนโลยีต่างๆ และสัมพันธ์กับวิชาต่างๆ

๓. จัดการเรียนรู้การสอนที่เน้นพัฒนา ค่านิยม จริยธรรม จัดหัวข้อหน่วยการเรียนรู้ที่สะท้อน ค่านิยม จริยธรรม ปทัสถานในสังคม การนำไปใช้จริงในการดำเนินชีวิต ช่วยผู้เรียนให้ได้คิดอย่างมีวิจารณญาณ ตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆ ยอมรับและเข้าใจในความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากตน และรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม

๔. จัดการเรียนรู้การสอนที่ทำท่าย คาดหวังให้ผู้เรียนได้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ทั้งในส่วนตัวตนเองและการเป็นสมาชิกกลุ่ม ให้ผู้เรียนใช้วิธีการสืบเสาะ จัดการกับการเรียนรู้ของตนเอง ใส่ใจและเคารพในความคิดเห็นของผู้เรียน

๕. จัดการเรียนรู้การสอนที่เน้นการปฏิบัติ ให้ผู้เรียนได้พัฒนาการคิด ตัดสินใจ สร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง จัดการตัวเองได้ มีวินัยในตนเองทั้งด้านการเรียนและการดำเนินชีวิต เน้นการจัดกิจกรรมที่เป็นจริง เพื่อให้ผู้เรียนนำความรู้ ความสามารถไปใช้ในชีวิตจริง

๒.๓.๑๐ การวัดและประเมินผลกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

เนื่องจากการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม และค่านิยมที่ดีงาม มุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติแสวงหาความรู้ มีการทำโครงการ/โครงงาน เป็นผู้ผลิตผลงาน รวมทั้งมีการทำงานกลุ่มและการจัดทำแฟ้มสะสมงาน (portfolio) ด้วย ดังนั้นการวัดและประเมินผลการเรียนดังกล่าวจะเน้นการประเมินตามสภาพจริง (authentic assessment) อันเป็นการประเมินผลการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการค้นหาความสามารถที่แท้จริงของผู้เรียน รวมทั้งสามารถประเมินคุณลักษณะพึงประสงค์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน อันเป็นแนวทางที่พัฒนาผู้เรียนได้เต็มศักยภาพ เพื่อบรรลุมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดการวัดและประเมินผลจึงต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย ที่สอดคล้องเหมาะสมกับสาระการเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องและควบคู่ผสมผสานไปกับกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยการประเมินจะควบคุมความรู้ ทักษะ ความประพฤติ พฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรม และผลงานจากโครงงานหรือแฟ้มสะสมงานสะท้อนการสั่งสมการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง การวัดและประเมินผลจะต้องกระทำในหลายบริบท อันได้แก่ ครูผู้สอนเป็นผู้ประเมินผู้เรียนเป็นผู้ประเมินตนเอง เพื่อนประเมินเพื่อน รวมทั้งผู้ปกครองจะมีส่วนร่วมในการประเมินและแสดงความคิดเห็น

สรุปได้ว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม นอกจากจะช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม มีทักษะกระบวนการต่างๆ ที่สามารถนำไปประกอบการตัดสินใจอย่างรอบคอบในการดำรงชีวิต และมีส่วนร่วมในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในฐานะพลเมืองดีแล้ว ยังช่วยนำความรู้ทางจริยธรรม หลักธรรมทางศาสนามาพัฒนาตนเองและสังคมได้ทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตสังคมได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมยังหล่อหลอมจากหลายแขนงวิชาที่อยู่ในสาขาสังคมศาสตร์ซึ่งได้แก่ ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำรงชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ซึ่งกรอบของเนื้อหาสาระจะเป็นวิชาที่ส่งเสริมศักยภาพการเป็นพลเมืองดีให้แก่ผู้เรียนให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เป็นคนที่สมบูรณ์มีความสุข ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ สติปัญญา อารมณ์ เป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ในวิถีชีวิตประชาธิปไตยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข การจัดการเรียนการสอนจึงต้องสอนให้ครบทั้ง ๓ องค์ประกอบ คือ ความรู้ ทักษะกระบวนการ สร้างและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม การจัดการเรียนการสอนยังต้องทำทนายให้

ศึกษาค้นคว้าและเปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้น รู้วิธีการเรียนรู้ของตนเองได้ มีวินัยในตนเองในการเรียน เน้นให้การฝึกปฏิบัติ การเข้าไปมีส่วนร่วมหรือผจญกับสถานการณ์จริงเพื่อให้เกิดประสบการณ์ ตรงและเน้นการสอนที่บูรณาการ หลอมความรู้จากสาระต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เห็นภาพรวมของ ปัญหาที่จะแก้ปัญหาได้อย่างเป็นกระบวนการและเกิดการเรียนรู้จริงในเรื่องนั้นๆ ได้ต่อไป

๒.๔ ลักษณะของวิชา

คำอธิบายรายวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖

ศึกษา วิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ สร้างความศรัทธา ยึดมั่น นำภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาปัญหา ชีวิต สภาพแวดล้อมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ตระหนักและเห็นคุณค่าในเรื่องต่อไปนี้

พระพุทธ เกี่ยวกับประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศูนย์รวม จิตใจของพุทธศาสนิกชน พุทธประวัติ สรุปพุทธประวัติเกี่ยวกับการตรัสรู้ ประกาศธรรม โปรด ชฎิล โปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระอัครสาวก แสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ชาดก เรื่อง กุฎิฑูตชาดก มหา อุกกุชชาดก วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วิถีปฏิบัติตนและการเข้าร่วมกิจกรรมในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมิบูชา วันอาสาฬหบูชา วันธรรมสวนะ ศึกษา วิเคราะห์ คุณค่าของศาสนวัตถุ และศาสนสถานในท้องถิ่น

พระธรรม เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องพระรัตนตรัย (ศรัทธา ๔) พระ พุทธ (พุทธคุณ ๓) พระธรรม (หลักกรรม) และพระสงฆ์ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) โอวาท ๓ การไม่ทำชั่ว (เบญจศีล) ทำความดี (เบญจธรรม สุจริต ๓ พรหมวิหาร ๔ กตัญญูกตเวทิต่อ ประเทศชาติ มงคล ๓๘ ในเรื่องเคารพ ถ่อมตน ทำความดีให้พร้อมไว้ก่อน) ทำจิตให้บริสุทธิ์ (บริหารจิตและเจริญปัญญา) พุทธศาสนสุภาษิต คือ สุขา สงฆสุส สามัคคี (ความพร้อมเพรียงของ หมู่ให้เกิดสุข) โลโกปคตมภิกา เมตตา (เมตตาธรรมค้ำจุนโลก) พระไตรปิฎก ความหมายของ พระไตรปิฎกเรื่องนารู้จากพระไตรปิฎก (พระโมคคัลลานะเรียนวิชาแก่งว่ง) ศัพท์ทาง พระพุทธศาสนา คือ อุเบกขา อัญญาอุเบกขา การบริหารจิตและเจริญปัญญา ฝึกสวดมนต์ไหว้พระ สรรเสริญคุณพระรัตนตรัยและแผ่เมตตา ความหมายของสมาธิและปัญญา วิถีปฏิบัติและประโยชน์ ของการบริหารจิตและเจริญปัญญา ฝึกการยืน เดิน นั่งและนอนอย่างมีสติ ฝึกการกำหนดรู้ ความรู้สึกเมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัสสิ่งที่มากระทบ ฝึกให้มีสมาธิ ในการฟัง การอ่าน การคิด การถาม และการเขียน

ตามความหมายของการศึกษาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์ พยายามเข้าใจธรรมชาติ ทั้งธรรมชาติที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและธรรมชาติที่แวดล้อมรอบตัวมนุษย์

โดยใช้การศึกษา เพื่อเพ่งพินิจสิ่งต่างๆ ด้วยปัญญา เห็นตนเอง เห็นด้วยตนเอง เห็นเท่าทันและเห็น
สิ่งต่างๆตามความจริงแท้ อย่างไรก็ตาม ถ้าวิเคราะห์ตามรูปศัพท์แล้ว คำว่า การศึกษา ตรงกับคำว่า
สิกขา ที่ใช้อยู่ในพระพุทธศาสนา และความหมายของคำว่า สิกขา กล่าวไว้ดังนี้ ว่า^{๑๐}

บุคคลย่อมศึกษาอริสัจ คือศึกษาเรื่องความประพฤติกายวาจาให้สูงขึ้น ไปบ้าง
ศึกษาในการฝึกอบรมจิตใจให้ดีขึ้นบ้าง ศึกษาในการอบรมปัญญาให้เจริญขึ้นไปบ้างเมื่อห้วงจิต
คำนึงถึงการศึกษา ๓ อย่างนี้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อเห็นคือเข้าใจก็ชื่อว่า ศึกษา เมื่อตั้ง
จิตกำหนดแน่วแน่งก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อน้อมจิตกำหนดไปก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อประกอบความเพียรก็ชื่อว่า
ศึกษา เมื่อเอาสติกำหนดก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งจิตมั่นก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ทั่วชัดด้วยปัญญาเรียกว่า
ศึกษา เมื่อรู้สิ่งที่พึงรู้จำเพาะก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อกำหนดรู้สิ่งที่ควรกำหนดรู้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อละสิ่งที่พึง
ละก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อประจักษ์แจ้งสิ่งที่ควรประจักษ์แจ้งก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อฝึกอบรมเจริญสิ่งที่ควร
ปฏิบัติควรฝึกอบรมก็ชื่อว่าศึกษา อีกตอนหนึ่ง ว่า^{๑๑}

ภิกษุเล่าเรียนพระสูตร เล่าเรียนพระวินัย เล่าเรียนพระอภิธรรม ถือปฏิบัติเป็นผู้อยู่ป่า
เป็นประจำ ถือปฏิบัติเป็นผู้ฉันอาหารบิณฑบาตเป็นประจำ ถือผ้าบังสุกุล คือผ้าที่เขาทิ้งแล้วเอามา
ซักเอามาซ่อมทำเองเป็นประจำ ถือมีจีวรแค่ ๓ ผืนเป็นประจำ เป็นต้น ก็ชื่อว่าศึกษาและยิ่งกว่านั้น
พระพุทธองค์ ยังตรัสถึงการศึกษาในพระพุทธศาสนาว่าเป็นการศึกษาที่ขอดเยียมกว่า การศึกษา
ทั่วไป ดังนี้ว่า^{๑๒}

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ย่อมศึกษาศิลปะเกี่ยวกับช้างบ้าง ม้าบ้างรถ
บ้าง ธนูบ้าง ดาบบ้างหรือศึกษา ศิลปะชั้นสูงชั้นต่ำ ย่อมศึกษาต่อสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิดผู้
ปฏิบัติผิด

ดูกรภิกษุทั้งหลาย การศึกษานี้มีอยู่ เราไม่กล่าวว่าไม่มี ก็แต่ว่าการศึกษานั้นเป็น
การศึกษาที่เลว... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว
มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมศึกษาอริสัจบ้าง อริจิตบ้าง อริปัญญาบ้าง ในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศ
แล้ว การศึกษานี้ขอดเยียมกว่าการศึกษาทั้งหลาย ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์
ทั้งหลาย... เพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพานดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้ง
มั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหวมีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมศึกษาอริสัจบ้าง อริจิตบ้าง อริปัญญาบ้าง ในธรรม
วินัยที่พระตถาคตประกาศแล้วนี้ เราเรียกว่า สิกขานุตตริยะ

^{๑๐} พ.ม. (ไทย) ๒๕/๕๖๐/๖๐๘.

^{๑๑} พ.ม. (ไทย) ๒๕/๔๐๕/๒๘๕.

^{๑๒} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๕/๒๘๓.

จากข้อความดังกล่าวมานั้น จะเห็นว่า การศึกษามีความหมายครอบคลุมทั้งการเล่าเรียน และการปฏิบัติไปพร้อมกันและความจากพุทธพจน์ยังชี้ให้เห็นว่าการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. การศึกษาแบบธรรมดาสามัญทั่วไป

๒. การศึกษาในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นการศึกษาที่ขอดีเยี่ยม คือ ไตรสิกขา เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ หรือพระนิพพาน

ในพระพุทธศาสนา มีการแบ่งคนออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามการศึกษา เรียกว่า เสาะ และ อเสาะ คือผู้ที่ยังต้องศึกษา และผู้ที่จบการศึกษาแล้ว^{๑๑}

พระสงฆ์ เกี่ยวกับประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา เรื่องพระอรุณเวลกัสสปะ หน้าที่ชาวพุทธ อาณัติสงฆ์ของการสวดมนต์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวัด การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ วัด การเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมพระพุทธศาสนา ๑ วันในโรงเรียน การเข้าค่ายคุณธรรม และการเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและนำสู่การปฏิบัติ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ฝึกปฏิบัติ มรรยาทชาวพุทธและการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระภิกษุ การยืน การเดินและการนั่งที่เหมาะสม ในโอกาสต่างๆ และศึกษากรณี ชาวพุทธตัวอย่าง เรื่องสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และชาวพุทธตัวอย่างในชุมชน ศึกษา ศาสนพิธีเกี่ยวกับการอาราธนาศีล การอาราธนาธรรม การอาราธนาพระปริตร ระเบียบพิธีและการปฏิบัติตนในวันธรรมสวนะ การประพาศ ปฏิบัติตนในศาสนพิธีและพิธีกรรมของชุมชนในท้องถิ่น

เพื่อให้เกิดศรัทธาอย่างยิ่งต่อพระรัตนตรัย และรักการเรียนรู้อะไรพระพุทธศาสนา ประพาศ ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม และสามารถนำหลักธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ การทำงานอย่างมีคุณค่าต่อชีวิตตนเองและสังคมโดยรวม

๒.๕ พุทธวิธีในการสอน

๒.๕.๑ พุทธวิธีในการสอน ของโรงเรียนบ้านสร้างแป้นคองนาแพง สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๒ ให้ความสำคัญในการจัดการศึกษาให้กับนักเรียน รู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รู้จักคิด ตัดสินใจและแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ มีเหตุผล มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการต่างๆ มีความสามารถในการสื่อสาร การจัดการและใช้เทคโนโลยีที่จำเป็น และเป็นบุคคลที่มีจิตใจงดงาม มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดีงามในการดำเนินชีวิต ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา มุ่งมั่นและ

^{๑๑} พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๕๒/๑๖.

พัฒนาตนเองและสังคม ประกอบอาชีพสุจริต และพึ่งตนเองได้ ได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ดังนี้

๑. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านสร้างแป้นคองนาแพง เพื่อส่งเสริมพุทธธรรมในการสร้างคุณธรรม จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาจะต้องมีหลักการเพื่อการพัฒนาเด็กนักเรียน คือผู้เรียนวิชาพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักการทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาเด็กนักเรียนดังนี้

๑. จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ดังนี้

๑.๑ ครูทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน

๑.๒ ครูมีแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมหรือไตรสิกขาและเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน

๑.๓ ครูที่มีแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมหรือไตรสิกขาและเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันจัดการเรียนรู้ตามแผน

๒. ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการวิเคราะห์และแก้ปัญหา ดังนี้

๒.๑ โรงเรียนมีแผนงาน/โครงการ/กิจกรรมพัฒนาครูให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่นำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา

๒.๒ โรงเรียนจัดกิจกรรมพัฒนาครูตามแผนงาน โครงการที่กำหนด

๒.๓ ครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่นำหลักพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขามาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา

๓. จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ดังนี้

๓.๑ ครูจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้สื่อหลากหลายที่กระตุ้นให้เกิดการใฝ่รู้ ใฝ่เรียน

๓.๒ ครูจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้จากห้องสมุด และแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ทั้งในและนอกโรงเรียน

๓.๓ ครูจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้นักเรียนมีประสบการณ์ตรงที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีเพื่อฝึกการสังเกต การศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล

๔. จัดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ทั้งผู้เรียนรู้และผู้จัดการเรียนรู้

๔.๑ มีสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน เนื้อหา และกิจกรรม

๔.๒ สร้างปฏิสัมพันธ์กับนักเรียน และนักเรียนกับกลุ่มเพื่อน

๔.๓ เชื่อมโยงสาระการเรียนรู้เข้ากับประสบการณ์และวิถีชีวิตของนักเรียน

๔.๔ จัดกิจกรรมการเรียนรู้และสถานการณ์การจัดการเรียนรู้ให้นักเรียนได้แสดงออกอย่างอิสระและสร้างสรรค์

๕. จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาทั้งในการเรียนการสอนและในกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน

๕.๑ โรงเรียนบูรณาการเรื่องการบริหารจิตเจริญปัญญาในกิจกรรมวิถีชีวิตในโรงเรียน

๕.๒ ครูบูรณาการกิจกรรมการบริหารจิตเจริญปัญญาก่อนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวัยของนักเรียน

๒. การใช้สื่อและนวัตกรรมเทคโนโลยี

การใช้สื่อและนวัตกรรมเทคโนโลยีในการจัดสภาพโรงเรียนพุทธวิถีด้านการเรียนการสอนได้แก่

๑. ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ ดังนี้

๑.๑ โรงเรียนมีสื่อทั้งที่เป็นเอกสาร หนังสือ และสื่อเทคโนโลยีให้นักเรียนได้ใช้ศึกษาด้วยตนเอง

๑.๒ โรงเรียนจัดกิจกรรมจุดใจ กระตุ้นให้นักเรียนเกิดการใฝ่รู้และรักการแสวงหาความรู้

๑.๓ ครูจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้สื่อหลากหลายเพื่อส่งเสริมกระตุ้นให้นักเรียนเกิดการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

๒. นิมนต์พระสงฆ์หรือเชียววิทยาการภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนามาสอนนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ ดังนี้

๒.๑ โรงเรียนนิมนต์พระสงฆ์หรือเชียววิทยาการที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนามาให้ความรู้แก่นักเรียน (ไม่รวมการสอนวิชาพระพุทธศาสนา)

๓. จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

๓.๑ โรงเรียนมีวัดหรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียน

๓.๒ โรงเรียนนำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือศาสนสถานเป็นประจำ

๓.๓ โรงเรียนจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมที่วัดหรือศาสนสถานเป็นประจำทุกปี เช่น กิจกรรมค่ายพุทธบุตรพุทธธรรม กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๓. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างบูรณาการทั้ง ศิล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ฦ ฝึ ง ด้านสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตาม คุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต ซึ่งสถานศึกษาอาจจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือ ในโอกาสต่างๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา เพื่อให้นักเรียนได้ซึมซับ นำไปสู่การมีพฤติกรรมถาวร ที่พึงประสงค์ ดังนั้น โรงเรียนจึงควรจัดวางกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง และเป็นวิถีชีวิต สามารถสรุปสภาพโรงเรียนวิถีพุทธด้านการจัดกิจกรรมพื้นฐานชีวิตที่สถานศึกษา ควรปฏิบัติ^{๔๔}

๑. ฝึกฝนอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ฦ ฝึ งเป็น (รู้เข้าใจเหตุผลและได้ประโยชน์ตาม คุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา)

๒. ส่งเสริมกิจกรรมการรับผิดชอบดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม อย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย

๓. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ และในโอกาส สำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต

๔. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต โดยมีกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ ดังนี้^{๔๕}

๑. กิจกรรมเนื้อหาสาระหลักสูตร

๒. กิจกรรมประจำวัน/สัปดาห์

๓. กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔. กิจกรรมสร้างสัมพันธ์โรงเรียน บ้าน วัด ชุมชน

๕. กิจกรรมพิเศษอื่น

จากตัวอย่างกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตที่กล่าวมาข้างต้นอาจจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ โดยกิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร

๑. พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

^{๔๔} สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากทมมหานคร เขต ๑, การนำแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถี พุทธสู่การปฏิบัติจริงในสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากทมมหานคร เขต ๑, ๒๕๕๗), หน้า ๖๕.

^{๔๕} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒-๔๔.

๒. ประกวดมารยาทชาวพุทธ

๓. กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา)

๔. กิจกรรมบริหารจัดการ เจริญปัญญา

๕. เรียนธรรมศึกษา/สอบธรรมศึกษา

๖. บรรพชาสามเณรคู่ร้อน

กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์

๑. กิจกรรมน้ำเสาชง

๑.๑ กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพชาติ)

๑.๒ กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาและสงบั้ง (สมาธิ)

๑.๓ กิจกรรมพุทธสุภายิตวันละบท

๑.๔ กิจกรรมนั่งไหว้พี่

๑.๕ กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่นเดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้อง

๒. กิจกรรมความดีระหว่างวัน

๒.๑ กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร

๒.๒ กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร

๒.๓ กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่าไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ

๒.๔ กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร

๒.๕ กิจกรรมนั่งสมาธิ ๑ นาที ก่อนเรียน

๓. กิจกรรมก่อนเลิกเรียน

๓.๑ กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์

๓.๒ กิจกรรมรำลึกถึงพระคุณของผู้มีพระคุณ

๓.๓ กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิฯลฯ

๔. กิจกรรมประจำสัปดาห์

๔.๑ กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์

๔.๒ กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษา

กำหนด)

กิจกรรมเนื่องในโอกาสสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โรงเรียนควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมีบูชา ดังนี้

๑. กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา
- สถานศึกษา ผู้ปกครองและชุมชน ร่วมกิจกรรม เช่น
- ๑.๑ ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา
 - ๑.๒ ฟังพระเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม)
 - ๑.๓ เวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา
 ๒. ห่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการห่อเทียนและแห่เทียนพรรษา
 ๓. สถานศึกษาจัดบรรยายกาศวันสำคัญทางศาสนาโดยประดับธงทิวสีเหลือง เชิญธงธรรมจักร ธงฉัตรพระธรรมรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย)

กิจกรรมพิเศษอื่นๆ เช่น

๑. กิจกรรมไขปัญหาธรรม
๒. กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
๓. กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี
๔. กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี
๕. กิจกรรมอาสาทวียุทธ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม)
๖. กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม
๗. กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม)
๘. กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา
๙. กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรตามแนวทางพุทธวิธี ได้แก่การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น การแข่งขันตอบปัญหาธรรม การสอนธรรมศึกษา การเข้าค่ายพุทธบุตร การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการทำความดีระหว่างกัน การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยให้นักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมด้วยตนเอง การส่งเสริมให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่หน่วยงานต่างๆจัดขึ้นและให้มีนิทรรศการผลงานทางด้านพระพุทธศาสนาของนักเรียน และสถานศึกษาร่วมกับชุมชนจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ จัดให้นักเรียนไปร่วมกิจกรรมที่วัดหรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียน และจัดกิจกรรมรณรงค์สร้างจิตสำนึกในการสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไป

๔. การวัดผลและประเมินผลตามสภาพจริง

การวัดผลและประเมินผลตามสภาพจริงในโรงเรียนเพื่อส่งเสริมด้านการจัดการเรียนรู้ได้แก่

๑. มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริงด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมหลักภavana ๔ (กาย ศิล สมาธิ ปัญญา) โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

๑.๑ โรงเรียนมีฐานข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของนักเรียนเป็นรายบุคคล

๑.๒ โรงเรียนกำหนดวิธีการ/เครื่องมือที่หลากหลายในการประเมินพัฒนาการของนักเรียนตามหลักภavana ๔

๑.๓ โรงเรียนประเมินพัฒนาการของนักเรียนตามหลักภavana ๔ อย่างต่อเนื่อง

๑.๔ โรงเรียนนำผลการประเมินไปใช้ประกอบการพิจารณาปรับปรุงพัฒนาการของนักเรียน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ด้านการจัดการเรียนการสอนนั้นเป็นการดำเนินงานตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธในด้านการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนได้แก่ สถานศึกษานำหลักพระพุทธรธรรมหรือหลักไตรสิกขาสอดแทรกในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ส่งเสริมให้ครูมีแผนการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรม มีการใช้สื่อประกอบการสอนที่ใกล้ตัวและเหมาะสมกับผู้เรียน ส่งเสริมการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงให้นักเรียนมีการแก้ปัญหาโดยยึดหลักพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขา มีการจัดกิจกรรมฝึกจิตและสมาธิ เพื่อเจริญปัญญา นิมนต์พระสงฆ์หรือเจณูวิทยากรที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาแก่นักเรียน นำหลักพระพุทธรธรรมมาประกอบการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนและนำผลการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอนต่อไป

๒.๕.๒ การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากอนแก่น เขต ๒ ได้กำหนดแนวทางการสอนพระพุทธศาสนาว่า จะดำเนินกิจกรรมได้ราบรื่น ถ้าเริ่มต้นการเรียนการสอนด้วยศรัทธาให้เกิดแก่ผู้เรียน ครูจึงจำเป็นต้องสร้างความรู้สึกล้อมใสและเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นเสียก่อน ความเชื่อมั่นที่เกิดจากการเรียนพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. เชื่อมั่นว่าหลักพระพุทธรศาสนาเป็นความจริง ความดีจริง และความงามที่แท้จริง พระธรรมคำสั่งสอนล้วนเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้

๒. เชื่อมั่นว่าการปฏิบัติตนตามหลักของพระพุทธศาสนา ย่อมเกิดผลที่มีคุณค่าที่แท้จริงแก่ชีวิต

๓. เชื่อมั่นว่าการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา เป็นการเรียนสาระความรู้ที่มีเหตุผลสามารถใช้ปัญญาพิสูจน์ให้เห็นจริงได้

ในการเสริมสร้างศรัทธาต่อนักเรียน ครูควรปฏิบัติตามแนวทางต่อไปนี้

ก. บุคลิกภาพของครู เพื่อให้เป็นที่เคารพรักของศิษย์ มีข้อควรปฏิบัติดังนี้

๑. ควรแต่งกายสุภาพเรียบร้อย
๒. ควรพุดจาสุภาพ ไม่พุดหยาบคาย (สุภาพอ่อนโยน)
๓. การทำความเคารพตอบ เมื่อนักเรียนทำความเคารพ
๔. มีมารยาทในการพุด ความประพฤติเป็นแบบอย่าง
๕. มีน้ำใจไม่วุ่นวาย เมื่อนักเรียนทำผิด ควรว่ากล่าวตักเตือน
๖. แสดงให้เห็นว่าทุกคนเป็นเจ้าของโรงเรียน
๗. มีความรักและความหวังดี ปรารถนาดีต่อนักเรียนเสมอ
๘. ตั้งใจสอนศิษย์ด้วยความเต็มใจ เต็มเวลาและเต็มความสามารถ

ข. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์ และระหว่างเพื่อนนักเรียนด้วยกัน

ความสัมพันธ์ที่ดี หมายถึง การที่ทั้งสองฝ่ายเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับเกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแสดงความไว้วางใจซึ่งกันและกันรับฟังการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล ทำงานร่วมกันได้เรียนรู้และช่วยกันแก้ไขปัญหาคิด ทั้งครูและศิษย์ต่างมีเจตคติที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่ดีจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าครูใช้วิธีเดินเข้าห้องให้นักเรียนอ่านหนังสือ (ซึ่งทำให้นักเรียนมีความสัมพันธ์กับตัวหนังสือเท่านั้น) แล้วครูยืนอธิบายไปจนจบชั่วโมงก็ออกจากห้องไป การสอนแบบนี้ไม่ต่างอะไรกับการสอนโดยใช้โทรศัพท์หรือแถบบันทึกเสียงเป็นการส่งความรู้ทางเดียวโดยไม่เกิดปฏิกริยาโต้ตอบ

นักเรียนน่าจะเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เมื่อครูเดินเข้าห้องด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้ม แจ่มใส เริ่มต้นบทเรียนด้วยการทักทายนักเรียน (แสดงว่าครูรู้จักชื่อของนักเรียน) คุยกันถึงเหตุการณ์ข่าวหรือเรื่องที่นักเรียนสนใจและเกี่ยวเนื่องกับบทเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เล่าบอก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ทุกร้อนหรือดีใจ ครูแสดงความสนใจ รับฟังและเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ผลัดเปลี่ยนกันพุดในเวลาและวาระต่างๆ กัน การปฏิบัติดังกล่าวนี้ย่อมทำให้ครูรู้จักศิษย์และศิษย์ก็เกิดความรู้สึกไว้วางใจครู มีความมั่นใจว่าครูเป็นมิตร ความสัมพันธ์ที่ดีได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว

ค. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยวิธีการหลากหลาย เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมครูใช้สื่อการสอนเป็นเครื่องมือให้นักเรียนได้สนทนาถกเถียงขัดแย้งกันอย่างมีเหตุผล ย่อมทำให้นักเรียนต่างได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ครูคอยจัดแนวทางให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็น และ สื่อความหมายกันอย่างสร้างสรรค์ช่วยกันทำงานที่ได้รับมอบหมายช่วยกันแก้ปัญหา ความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่เพื่อนจึงเกิดขึ้น นักเรียนไม่ใช่หุ่นที่นั่งเรียงแถวนิ่งๆ อยู่อีกต่อไป แต่เป็นมนุษย์ที่เคลื่อนไหวมีชีวิตชีวา

ง. การเสนอสิ่งเร้าและจุดใจ

นักเรียนส่วนใหญ่มักมีเจตคติต่อวิชาพระพุทธศาสนา ว่าเป็นเรื่องของอุดมคติสูงส่งไกลตัว บางครั้งเป็นเรื่องของอภิปาฏิหาริย์ เรื่องของอดีตอันยาวนาน เรื่องของกฎเกณฑ์ที่คอยควบคุมให้ทำสิ่งใดได้ดังใจตน ดังนั้น การที่จะสร้างศรัทธาให้นักเรียนเกิดความรู้สึกระหนักใจใน ความสำคัญของการนับถือศาสนา จึงต้องใช้สื่อสิ่งเร้าเชื่อมโยงให้เห็นว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของเรา และช่วยให้เขาประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างแท้จริง

จ. การจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม

บรรยากาศของนักเรียน เป็นองค์ประกอบอีกประการหนึ่งที่ทำให้การเรียนรู้เป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มักจะเบื่อหน่ายบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ซ้ำซากจำเจ ดังนั้น การจัดชั้นเรียน การจัดที่นั่งเรียน การจัดป้ายนิเทศ และสื่อการเรียนต่างๆ ให้มีลักษณะที่หลากหลายจึงช่วยให้การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาที่ทันสมัย น่าค้นหา แสวงหาคำตอบ เกิดการเรียนรู้ที่ดีต่อไป

ครูที่สอนวิชาพระพุทธศาสนาจึงควรเลือกจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับระดับของชั้นเรียน เหมาะสมกับวัยและความสนใจใคร่รู้ของผู้เรียน เหมาะกับวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

บรรยากาศและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่ทำให้การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาบรรลุผลตามวัตถุประสงค์

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายพัฒนานักเรียนทั้งด้าน กาย วาจา ใจ มีลักษณะเช่นเดียวกับกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีของวิชาอื่นๆ กล่าวคือเป็นกิจกรรมที่

๑. ปลูกเร้าให้นักเรียนมีส่วนร่วมและแสดงออก
๒. ให้โอกาสและเห็นความสำคัญของนักเรียนทุกคน
๓. ฝึกฝนวิธีการแสวงหาความรู้ และวิธีการแก้ปัญหา
๔. จัดสถานการณ์ให้นักเรียนได้ฝึกวิเคราะห์
๕. สร้างบรรยากาศที่รื่นรมย์
๖. มีการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย

๒.๕.๓ การจัดการเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาจริยธรรม

กรมวิชาการ ได้กำหนดรูปแบบการสอน เพื่อเสริมสร้างลักษณะนิสัยของนักเรียน โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ กิจกรรม ตามลำดับดังนี้คือ การสร้างความตระหนักการให้ตัวแบบการ

ปรับพฤติกรรมและการควบคุมตนเอง ทั้งนี้ครูจะต้องแบ่งขั้นตอนการใช้กิจกรรมทั้ง ๔ นี้ ออกเป็น ๒ ระยะ มี ๔ ขั้นตอนด้วยกันดังนี้^{๑๖}

ระยะที่ ๑ เป็นระยะที่ครูจะจัดประสบการณ์ควบคุมพฤติกรรมให้นักเรียนก่อน ซึ่งรูปแบบของการจัดประสบการณ์นี้จะประกอบด้วย ๓ กิจกรรมหลัก ตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ การสร้างความตระหนัก

ขั้นนี้มีเป้าหมายให้นักเรียนตัดสินใจด้วยตนเอง ว่าการกระทำหรือพฤติกรรมใดบ้าง ที่ควรทำและไม่ควรทำ เพราะเหตุใด แล้วกำหนดพฤติกรรมเป้าหมายหรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของตนด้วยตนเอง กิจกรรมในขั้นนี้ครูต้องอาศัยสื่อและกิจกรรมต่างๆ เช่น เกม นิทาน ละคร กรณีตัวอย่าง รูปภาพ เพลง การแสดงบทบาทสมมติและอื่นๆ มาช่วยกระตุ้นความสนใจของนักเรียน พร้อมกับใช้คำถามอย่างมีระบบเพื่อให้นักเรียนได้ถูกคิดและเกิดความตระหนักด้วยตนเอง แต่จากการกระตุ้นด้วยคำถามของครูนี้ นักเรียนอาจถูกคิดได้ทั้งในทิศทางที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์และอาจเกิดค่านิยมในสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่สังคมมุ่งเสริมสร้างหรือต้องการก็เป็นได้ ดังนั้นจึงได้นำกระบวนการกลุ่มมาใช้เป็นเครื่องมือในการนำให้นักเรียนได้เกิดแนวความคิด หรือการเรียนรู้ที่จะต้องตัดสินใจได้ว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำเพราะเหตุใด ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนตั้งเป้าหมายความประพฤติ หรือกำหนดแนวทางการประพฤติปฏิบัติของตนได้ด้วยตนเองอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับสิ่งที่สังคมต้องการด้วย

ขั้นที่ ๒ การให้ตัวแบบ

ขั้นนี้มีเป้าหมายให้นักเรียนจำแนกได้ว่าพฤติกรรมใดควรทำพฤติกรรมใดไม่ทำ โดยการสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลกรรมนั้นๆ จนนักเรียนเกิดความเข้าใจและความเชื่อในความสัมพันธ์นั้น วิธีการเรียนรู้แบบนี้จำเป็นต้องใช้ตัวแบบ (model) เพื่อการสังเกต ซึ่งมีอยู่ ๓ ประเภทด้วยกันคือ ตัวแบบจริง ตัวแบบสัญลักษณ์ ตัวแบบคำบอกเล่าหรือคำอธิบาย ชี้นำ ตัวแบบที่ให้นักเรียนสังเกตนี้มีจุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียนเกิดความเข้าใจในกฎเกณฑ์การตัดสินใจ ถูกผิด และเกิดความเข้าใจ ในความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลกรรมกิจกรรมในขั้นนี้

กิจกรรมขั้นนี้จะได้ผลมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสอดคล้องระหว่างตัวแบบคนจริงกับตัวแบบสัญลักษณ์ ตัวแบบคำบอกเล่าหรืออธิบายชี้นำนั้นคือ ถ้าครูให้ตัวแบบสัญลักษณ์และคำบอกเล่าหรือคำอธิบายชี้นำแก่นักเรียนให้มีลักษณะนิสัยที่ดีแล้ว แต่ครูและพ่อ

^{๑๖} กรมวิชาการ, หยาตเพชร หยาตธรรม : ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗-๗๐.

แม่ ตลอดจนบุคคลต่าง ๆ ในสังคมทุกคนแสดงตนตรงข้ามกับคำพร่ำสอน หรือตัวแบบต่างๆ ที่ให้แก่นักเรียนแล้วการเรียนรู้ของนักเรียนก็ได้ผลน้อย ดังนั้น การทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีของครูพ่อแม่และบุคคลทุกคนในสังคม จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากต่อการเรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะนิสัย หรือพฤติกรรมของนักเรียน โดยทั่วไป

ขั้นที่ ๓ การปรับพฤติกรรม

ขั้นนี้มีเป้าหมายให้นักเรียนได้เรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลกระทบจากประสบการณ์ตรง โดยครูจะเป็นผู้ทำหน้าที่จัดเงื่อนไขผลกระทบทั้งการเสริมแรงและการลงโทษให้กับนักเรียนทุกครั้งที่นักเรียนแสดงพฤติกรรมแต่เนื่องจากว่าในเรื่องของการเสริมสร้างลักษณะนิสัยนั้น นักจิตวิทยาได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ควรใช้เงื่อนไขการเสริมแรงมากกว่าเงื่อนไขการลงโทษ เพราะว่าการลงโทษมีผลเสียมากกว่าคือจะทำให้ให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมลึกลับหลีกเลี่ยง และต่อต้าน ดังนั้น กิจกรรมในขั้นนี้จึงประกอบด้วยกิจกรรมย่อยที่ครูต้องทำ ๖ ขั้นตอน คือ

๓.๑ กำหนดพฤติกรรมที่ต้องการเสริมสร้างให้ชัดเจน สามารถสังเกตได้วัดได้โดยการระบุพฤติกรรมนั้นๆ ให้ชี้เฉพาะว่านักเรียนทำอะไร มีเป้าหมายเพื่ออะไร ทำเวลาไหนทำกับใคร หรือทำที่ไหน เช่น เข้าแถวเคารพธงชาติ เวลา ๐๘.๐๐ น. ร่วมกับเพื่อนๆ หน้าเสาธงโรงเรียน เป็นต้น และกรณีที่ต้องการเสริมสร้างลักษณะนิสัย ครูควรกำหนดพฤติกรรมเด่นที่ต้องการเสริมสร้างให้ครอบคลุมลักษณะนิสัยนั้น

๓.๒ กำหนดผลกระทบเพื่อใช้ในการเสริมแรงที่เหมาะสมกับนักเรียนและต้องเป็นสิ่งที่ครูสามารถให้ได้ ซึ่งอาจจะเป็นเวลาที่ทำให้กิจกรรมพิเศษ คะแนน ดาว คำชมเชย การปรบมือและอื่นๆ เป็นต้น

๓.๓ วางเงื่อนไขการให้ผลกระทบอย่างเป็นระบบ คือ กำหนดว่าเมื่อใดนักเรียนทำพฤติกรรมที่ต้องการ (ข้อ ๓.๑) ครูจะให้ผลกระทบหรือตัวเสริมแรงทันทีทุกครั้ง

๓.๔ ครูและนักเรียนตกลงร่วมกันเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ต้องการรวมถึงนักเรียนทำพฤติกรรมผลกระทบและเงื่อนไขที่นักเรียนจะได้เมื่อทำพฤติกรรมที่พึงประสงค์เหล่านั้น

๓.๕ ครูให้การเสริมแรงตามที่กำหนดไว้ (ข้อ ๓.๑) ทันทีทุกครั้งที่นักเรียนทำพฤติกรรมที่ประสงค์ตามที่กำหนด (ข้อ ๓.๑)

๓.๖ ครูสังเกตและบันทึกพฤติกรรมของนักเรียนก่อนการใช้เทคนิคการปรับพฤติกรรมและระหว่างการปรับพฤติกรรม เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการประเมินผลการปรับพฤติกรรม ถ้าพบว่านักเรียนยังทำพฤติกรรมที่พึงประสงค์ไม่สม่ำเสมอ แสดงว่าการปรับพฤติกรรมยังไม่บรรลุผล ครูต้องปรับปรุงผลกระทบและเงื่อนไข (ข้อ ๓.๒, ๓.๓)

ระยะที่ ๒ เป็นช่วงที่ครูจะค่อยๆ ถอดโปรแกรมการปรับหรือควบคุมพฤติกรรม โดยครูออกไป ด้วยการให้การเสริมแรงเป็นครั้งคราวแทน หรือใช้วิธีการยืดเวลาของการเสริมแรงออกไปใช้ตัวเสริมแรงทางสังคมเป็นหลัก และในขณะเดียวกันก็เริ่มให้นักเรียนฝึกควบคุมตนเอง และให้การเสริมแรงตนเองให้มากขึ้น จนในที่สุดก็สามารถควบคุมตนเองได้ กิจกรรมระยะนี้เรียกว่า การควบคุมตนเอง กำหนดให้เป็นขั้นที่ ๔ ของกิจกรรมรวมที่ต่อจากระยะที่ ๑ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นที่ ๔ การควบคุมตนเอง

เป้าหมายของกิจกรรมขั้นนี้คือการให้นักเรียนรู้วิธีการควบคุมตนเองด้วยการบันทึกพฤติกรรมตนเอง เสริมแรงและประเมินตนเองในขั้นนี้ประกอบด้วยกิจกรรมย่อย ๔ ขั้นตอน คือ

๔.๑ ศึกษาให้นักเรียนตั้งเป้าหมายหรือกำหนดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของตนเองและกำหนดผลกระทบหรือตัวเสริมแรงที่ต้องการพร้อมวางแผนไขการให้การเสริมแรงตนเอง

๔.๒ ครูค่อยๆ ลดการควบคุมพฤติกรรมนักเรียนลงโดยการให้การเสริมแรงเป็นครั้งคราวแทน หันมาให้การเสริมแรงทางสังคมเป็นหลัก

๔.๓ ให้นักเรียนเสริมแรงตนเองตามเงื่อนไข หรือข้อกำหนดที่วางไว้ (ข้อ ๔.๑)

๔.๔ ให้นักเรียนบันทึกการเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของตนเองและนำผลการบันทึกมาใช้เป็นข้อมูลในการประเมินตนเอง

๒.๕.๔ การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน

การดำเนินงานส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน ได้มีนักวิชาการได้ให้แนวทางในการดำเนินงานไว้ดังนี้

สมพงษ์ จิตระดับ ได้กล่าวถึงแนวทางการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนไว้ดังนี้^{๑๑}

๑. ในการสอนจริยศึกษา โรงเรียนควรเพิ่มเติมหลักธรรมและแนวทางพระพุทธศาสนาให้แก่แก่นักเรียนด้วย

๒. การส่งเสริมการปฏิบัติเป็นสิ่งที่ครูต้องให้ความสำคัญเป็นอย่าง ยิงการยกย่องชมเชยและการประกาศเกียรติคุณนักเรียนเป็นสิ่งที่ควร ได้รับการสนับสนุนจากทุกๆฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๓. การให้การอบรมหรือการให้คำแนะนำที่เกี่ยวกับจริยธรรมควรพยายามกระทำเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มย่อยจะได้ผลและน่าสนใจกว่า

^{๑๑} สมพงษ์ จิตระดับ, การสอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นตริง เฮ้าส์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๗๕-๑๘๐.

๔. โรงเรียนส่วนใหญ่อยู่ใกล้ชิดกับวัดซึ่งอยู่ในชุมชนนั้น โรงเรียนจึงควรจัดกิจกรรมที่ก่อประโยชน์แก่หลายๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น จัดโครงการธรรมทายาท เพื่อบวชเป็นสามเณรในระหว่างเปิดภาคการศึกษาเป็นต้น

๕. โรงเรียน คณะครู ควรร่วมมือกับผู้ปกครองอย่างใกล้ชิด เช่น พบปะพูดคุยเยี่ยมเยียน ตลอดจนปรึกษาหารือร่วมกันตามโอกาสและความเหมาะสม ครูควรหาโอกาสติดตามผลนักเรียนแต่ละคนตามสภาพที่เกิดขึ้นในครอบครัวของนักเรียนด้วย

๖. การจัดสิ่งแวดล้อม บริเวณโรงเรียน อาคารเรียนและห้องเรียน จะต้องสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยมีวินัยอยู่เสมอ ทั้งควรเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมสิ่งแวดล้อมบางอย่างให้น่าสนใจและชวนติดตามเกี่ยวกับจริยธรรมอยู่เสมอ เช่น การติดรูปการ์ตูนทางจริยธรรม คติสอนใจ การจัดป้ายนิเทศ เป็นต้น

๗. ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ตลอดจนผู้ที่มีส่วนที่เกี่ยวข้อง ควรจะได้มีการร่วมประชุมเพื่อปรึกษาหารือ กำหนดแผนงานการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน

๘. การจัดให้มีการศึกษานอกสถานที่เพื่อจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ประสบการณ์ ตลอดจนวิธีดำเนินการส่งเสริมจริยธรรมระหว่างโรงเรียนหรือหน่วยงานอื่น

๙. โรงเรียนควรดำเนินการให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง ไม่ควรเร่งรัด หรือรีบร้อนเพื่อให้เห็นผลงานในระยะเวลานั้นๆ เป็นอันขาด

๑๐. ควรพิจารณาบุคคลในชุมชนที่มีคุณธรรมดีเด่นมาร่วมเป็นวิทยากรบรรยาย จากแนวคิดที่มีผู้เสนอข้างต้นสามารถสรุปเป็นแนวทางการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน ได้ดังนี้

๑. โรงเรียนตั้งคณะกรรมการเพื่อวางแผนเกี่ยวกับการส่งเสริมจริยธรรม และดำเนินการให้เป็นกระบวนการต่อเนื่อง

๒. โรงเรียนจัดสิ่งแวดล้อม จัดอาคารสถานที่ จัดหาวัสดุอุปกรณ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม รวมทั้งการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการส่งเสริมจริยธรรม

๓. โรงเรียนจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ส่งเสริมจริยธรรม เช่น การตั้งชมรม หรือชุมนุมจริยธรรม การจัดกิจกรรมทางศาสนา การทัศนศึกษาเกี่ยวกับจริยธรรม การประกวดค่านิยมจริยธรรมและเชิญวิทยากรพิเศษมาอบรมหรือประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นต้น

๔. โรงเรียนส่งเสริมให้ครูมีความรู้ ความเข้าใจในการสอนว่าที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม รวมทั้งสอดแทรกการสอนจริยธรรมในทุกรายวิชาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การอบรมครู การพิจารณาความถนัด และคุณสมบัติของครูผู้สอนด้านจริยธรรม เป็นต้น

๕. โรงเรียนมีแผนงานที่เกี่ยวข้องกับการยกย่องสรรเสริญ เชิดชูเกียรติผู้มีจริยธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น

๖. การสอนที่ส่งเสริมจริยธรรม ควรเพิ่มเติมหลักสูตร เน้นการปฏิบัติมากกว่า วิชาการและเน้นการสอนเป็นรายบุคคล หรือกลุ่มย่อย

พระพุทธทาส ภิกขุ ได้แสดงความคิดเห็นว่า การที่เราจะมีการศึกษาดี คือ มีการศึกษาจริยธรรม โดยเฉพาะจะสำเร็จประโยชน์ต่อนักเรียนได้จริงนี้เราต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ สำคัญ ๓ ส่วน คือ^{๑๔}

๑. มีครูดี คือ ครูซึ่งเป็นผู้มีคุณลักษณะสมบูรณ์ พร้อมทั้งด้านความรู้และความประพฤติเหมาะสมต่อการเป็นผู้สอนให้เป็นคนดี มีความรู้ได้แท้จริง

๒. มีวิธีการสอนดี คือ เป็นผู้ที่มีความสามารถสอนและพัฒนานักเรียน ให้มีคุณลักษณะแห่งความเป็นพลเมืองดีตามที่สังคมต้องการ

๓. มีสิ่งแวดล้อมดี คือ จัดหรือพัฒนาสิ่งทั้งปวง ที่นักเรียนจะเรียนรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสจากด้านกายและใจ เป็นต้น ให้มีคุณลักษณะเอื้อต่อการพัฒนาให้นักเรียนเป็นผู้มีความประพฤติดี

สรุปได้ว่า แนวทางสำคัญของการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน ได้แก่ ๑) การบริหารโรงเรียน ๒) การสอนหรือวิธีการสอนของครู ๓) การจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้สอดคล้องกับการสอนของครู ๔) การจัดกิจกรรมด้านจริยธรรม และทั้ง ๔ องค์ประกอบนี้ ควรต้องดำเนินไปพร้อมๆ กัน และมีความสัมพันธ์กันทั้งหมดการส่งเสริมจริยธรรมให้แก่นักเรียนในโรงเรียนจึงบรรลุเป้าหมายที่คาดหวังไว้

๒.๕.๕ การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในด้านการเรียนรู้

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาและประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดหมาย ซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่อไปนี้

^{๑๔} พระพุทธทาส ภิกขุ, แนวแนะจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนส่งเสริมจริยศึกษา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๕๕.

๑. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์

๒. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม

ธำรง บัวศรี ได้กล่าวไว้สอดคล้องว่า ผลจากการสอนจริยศึกษานั้นจำเป็น ต้องดูจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวนักเรียน ทั้งในด้านความเข้าใจทัศนคติและพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็น ไม่ใช่จากการตอบคำถามในการสอบอย่างเดียว จึงอาจกล่าวเป็นหลักการส่งเสริมจริยธรรม ได้ดังนี้^{๑๕}

๑. เสนอแนะให้ครูอบรมความประพฤตินักเรียนพร้อมไปกับการสอน

๒. เสนอแนะให้ครูเน้นพิจารณาการประพฤติ ปฏิบัติของนักเรียนมากกว่าการตอบคำถามข้อสอบ

๓. เน้นให้ครูตักเตือน อบรมนักเรียนทันทีที่เห็นว่านักเรียนประพฤติผิด

๔. เสนอแนะให้ครูนำเหตุการณ์ชีวิตประจำวันมาจำแนกให้เห็นคุณ เห็นโทษตามแนวศีลธรรม

๕. จัดประชุมคณะครู เพื่อให้ร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการอบรมความประพฤตินักเรียน

๖. เสนอแนะให้ครูเอาใจใส่ สังเกตนักเรียนทั้งการแต่งกาย คำพูดและมารยาท ทุกครั้งที่เข้าสอน

๗. แนะนำให้ครูนำบุคคลในท้องถิ่นที่ประพฤติ ปฏิบัติดีมาเป็นตัวอย่างประกอบการสอน

๘. แนะนำให้ครูนำนักเรียนที่มีความประพฤติดีใน โรงเรียนมาเป็นวิทยากรประกอบการสอน

๙. จัดหาหนังสือ เอกสารเกี่ยวกับการอบรมความประพฤตินักเรียนให้คณะครูศึกษา

๑๐. เสนอแนะให้ครูศึกษาภูมิหลังความประพฤติของนักเรียนทุกคนในชั้นเรียน

พนัส หันนาคินทร์ กล่าวว่า ในการสอนหรือการให้การอบรมที่เกี่ยวกับจริยธรรมนักเรียนจึงมักเกิดความรู้ความเข้าใจได้ยาก และหากต้องมาประสบกับการสอนที่ไร้ประสิทธิภาพของครูซ้ำด้วยแล้ว นักเรียนก็จะปราศจากความรู้ ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น และจุดนี้ก็จะเป็สาเหตุให้จริยธรรมเป็นสิ่งที่น่าเบื่อไร้ความสำคัญต่อการที่จะศึกษา การส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนก็มา

^{๑๕} ธำรง บัวศรี, “ความมุ่งหมายของการสอนจริยธรรมศึกษาในโรงเรียน ในพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย ; ๒๕”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๓), หน้า ๒๕.

ภาพเป็นเพียงทฤษฎีที่ไม่มีผลในการปฏิบัติไปในที่สุด เพื่อเป็นการป้องกันมิให้เกิดลักษณะดังกล่าว ผู้บริหารโรงเรียนจึงควรดำเนินการเป็นหลักการกว้าง ดังนี้^{๒๐}

๑. ให้ครูพึงเล็งถึงการปฏิบัติมากกว่าเนื้อหาเพราะสิ่งที่ต้องการแท้จริง จากการสอน ก็คือการปฏิบัติจริยธรรมและค่านิยมนั้นๆ มากกว่าความสามารถที่จะจดจำเนื้อหาหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ได้

๒. ให้คณะครูในโรงเรียนร่วมมือกันสอนหรืออบรมนักเรียนในทุกชั้น ทุก ระดับชั้น

๓. ให้ครูสอดแทรกการสอนหรือการอบรมจริยธรรมเข้าไปในทุกวิชาทุกโอกาส

๔. การประพฤติกติและปฏิบัติของครูสอดคล้องกับสิ่งที่ต้องการปลูกฝังและส่งเสริม จริยธรรมแก่นักเรียน

๒.๕.๖ การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ให้คำแนะนำ ในการจัด กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม มุ่งปลูกฝังคนให้มี จริยธรรม ให้เป็นผู้มีศีลธรรมมีระเบียบวินัย ค่านิยมที่พึงประสงค์ ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง ปลูกฝังการสร้าง จิตสำนึกของการทำประโยชน์ต่อสังคม และดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข กิจกรรม พัฒนาผู้เรียน แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. กิจกรรมนักเรียน ได้แก่ กิจกรรมลูกเสือ-เนตรนารี ยุวกาชาด ผู้บำเพ็ญประโยชน์

๒. กิจกรรมแนะแนว

๒.๕.๗ ปัญหาการดำเนินงานส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน

ทัศนีย์พรรณ อุดมเวช พบว่า ปัญหาในด้านการนำหลักสูตรไปใช้นั้นผลการวิจัยจาก การสอบถามและสังเกตบรรยากาศของโรงเรียนและชั้นเรียนในโรงเรียน พฤติกรรมของครูยังคงใช้ การบรรยาย มีอุปกรณ์การสอนน้อยมาก และมีการอภิปรายและซักถามน้อยมากด้านปัญหาในการ สร้างเสริมคุณสมบัติทางจริยธรรมมีข้อสรุป ดังนี้^{๒๑}

๑. ขาดวิธีการในการฝึกอบรมที่จะทำให้เด็กเกิดความซาบซึ้ง โดยไม่รู้ลึกเหมือนถูก บังคับ ปัญหานี้อาจเนื่องมาจากตัวครูเอง ก็ยังไม่มีหลักการของตน ไม่รู้วิธีการในการฝึกอบรม

^{๒๐} พันธุ์ หันนาคินทร์, หลักการบริหารโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๒๐๗.

^{๒๑} ทัศนีย์พรรณ อุดมเวช, “ปัญหาในกระบวนการปลูกฝังจริยธรรมแก่เด็กของครูในโรงเรียน มัธยมศึกษาที่ตั้งอยู่ในวัดและนอกวัด เขตกรุงเทพมหานคร : เฉพาะกรณีโรงเรียนมัธยม วัดมกุฏกษัตริย์และ โรงเรียนโยธินบูรณะ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร, (มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕.

๒. ได้รู้สึกรู้ว่าการเรียนจริยธรรม ศีลธรรมเป็นเรื่องบังคับ

๓. มาตรฐานหรือความคาดหวังเกี่ยวกับตัวครูผู้สอนจริยธรรมสูงมาก

อำนาจ ทะพิงค์แก และคนอื่นๆกล่าวว่า ปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนที่เกี่ยวกับตัวครูผู้สอน มีดังนี้^{๒๒}

๑. ครูผู้สอนจริยธรรมไม่ได้รับการเตรียมตัวมาโดยตรง

๒. เป็นผู้ไม่ถนัดในการสอนวิชาอื่น แล้วถูกมอบหมายให้สอนวิชานี้ขาดความเข้าใจ และเกิดความเบื่อหน่ายในภาระหน้าที่

๓. คนส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธแต่ไม่รู้ความรู้ในพุทธศาสนาเท่าที่ควรและยังไม่มีความรู้จริง

๔. ครูไม่ค่อยคุ้นเคยต่อศัพท์ทางพุทธศาสนา (ภาษาบาลี)

สรุปได้ว่า ปัญหาการจัดการเรียนรู้จริยธรรมยังเน้นที่ตัวผู้สอนให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้รับคือนักเรียน หากวิเคราะห์องค์ประกอบอื่น นอกจากกลุ่มวิชาสังคมศึกษาแล้ว การส่งเสริมจริยธรรม ควรจะเกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งระบบมิใช่วิชาใดวิชาหนึ่ง หรือตัวผู้สอน ผู้เรียนวิชานั้นๆ เพื่อพัฒนาผู้เรียนทั้งตัว คือความคิด ความรู้สึกและการกระทำไม่เพียงเฉพาะเพื่อตอบสนองจุดประสงค์การเรียน แต่เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

^{๒๒} อำนาจ ทะพิงค์แก และ ชัยนตร์ วรธนภูติ, จริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะนักการศึกษา, (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๒), หน้า ๕-๑๘.